

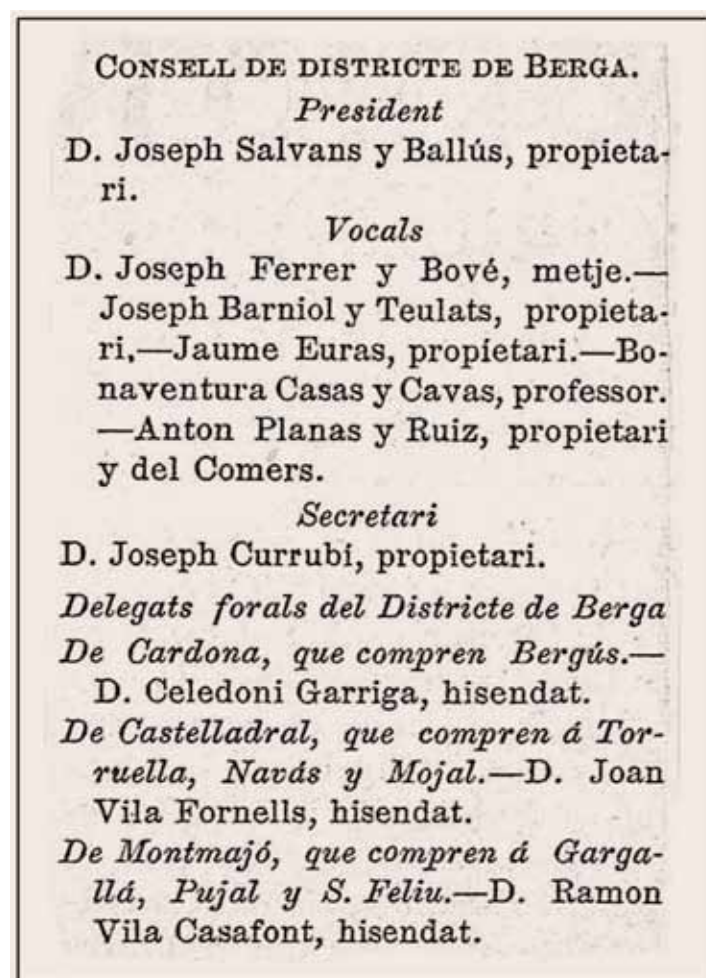
# El carlisme com a element social

## La rellevància de les societats en petit en la supervivència del moviment tradicionalista. Un estat de la qüestió

Roser Valverde

El carlisme és, potser, el fenomen més esperpèntic de la nostra història recent. Si donéssim un cop d'ull a les publicacions, articles, discursos i llibres de caire tradicionalista, sobretot als del segle xx, ens els mirariem com si fossin elements extrets del segle xvi. La demanda d'establir una monarquia tradicional en ple 1930, per exemple, ens semblaria quelcom condemnat al fracàs, una demanda absolutament deslligada de la realitat. Ara bé, com podem explicar la seva llarga persistència, durant quasi dos segles? I la seva gran capacitat d'atracció a determinats sectors socials? I el que és encara més important, com va poder ser una part fonamental del discurs contrarevolucionari i feixitzat que esclatà el 18 de juliol del 1936?

Com sempre, la realitat és molt més complexa. Tot i semblar quelcom estàtic, un pòsit de les resistències a la revolució liberal, quan l'investigador hi posa la lupa al damunt hi veiem els clars signes de la modernitat més absoluta, de l'adaptació més evident als diferents escenaris que plantegen els segles xix i xx. Podem parlar, doncs, del carlisme com una cultura política ancorada en el passat? És ben evident que no. Si així fos, no hauria superat el tombant de segle i hauria quedat com una partit ultramuntà minoritari i residual. Així doncs, com és que es mantindrà el primer terç del segle xx i prendrà un paper cabdal en la



mobilització que acabarà amb la República? I encara més important, quin paper hi juga el món local, la societat en petit, en tot aquest entramat?

Per poder comprendre una cultura política tan complexa com el tradicionalisme o el carlisme els historiadors han de parar atenció a tot un seguit d'ele-

ments que van molt més enllà de la pura història política o militar i que s'endinsen en elements molt més amplis i complexos. La sociologia, l'estudi de les relacions humanes i de les xarxes socials existents en la societat, és un dels elements que hem de posar sobre la taula de l'investigador si pretenem comprendre el carlisme en tota la seva totalitat.

És en aquest espai on ens podem preguntar quina és la rellevància del món local en el desenvolupament del carlisme. Ja no sols en el desenvolupament durant el seu període inicial, al primer terç del segle xix, sinó sobretot en el moment clau del final del cicle bèl·lic, a les darreries del segle. La rellevància d'aquest moment recau en el final d'una etapa i l'inici d'una de nova, en la necessitat de replantejar-se a nivell estratègic per posar sobre la taula la supervivència com a moviment polític, però sobretot com a moviment social.

Així doncs, no podríem concebre la supervivència del carlisme sense una estructura social al darrere. La rellevància de la societat en petit, del món local, recau en aquest punt i és un dels elements que hem de posar sobre la taula si pretenem entendre el fenomen del carlisme en tota la seva complexitat. Quin paper hi juga la família? Quin paper té el món rural (o el ruralisme) en el seu desenvolupament? És evident que hem de tenir una bona

Quadres dirigents del districte de Berga, a febrer de 1890.

(BIBLIOTECA VIRTUAL DE PRENSA HISTÓRICA).

conceptualització del carlisme, i de l'època, per poder apropiarnos-hi.

La complexitat d'un element d'estudi com el carlisme, sobretot en aquests termes, és enorme. No podem concebre el carlisme com un moviment polític que es nodreix d'elements populars, o que té una atracció especial d'aquests sectors populars. De fet, si parem atenció als quadres dirigents, sempre hi trobem propietaris, hisendats o advocats. Tampoc no podem considerar que és un moviment de masses, amb un gran gruix de militància. És, bàsicament, un moviment polític que té la capacitat d'adaptar el discurs al moment, sempre partint d'unes consideracions conceptuals fonamentals, i de connectar de manera total amb la seva audiència. Una audiència que, en part, es resisteix davant tots aquests canvis que són intrínsecs a la modernitat.

Un bon exemple d'aquest tipus d'investigacions són les realitzades des de la historiografia

basca dels últims anys. L'historiador basc Javier Ugarte<sup>2</sup> utilitza la sociologia històrica i totes les eines que se'n deriven per estudiar la societat concreta que permet el desenvolupament d'una cultura política tradicionalista. Pren com a referència el poble basc de Salinillas, en la cronologia concreta dels anys previs a la Guerra Civil, i n'estudia les connexions socials, les jerarquies establertes, la moralitat comunitària i les xarxes de relacions. És en aquest nivell on ens adonem que el carlisme, el tradicionalisme, es manté gràcies a un seguit de resistències comunitàries, que és molt més que la lluita per a l'establiment d'un determinat sistema polític (la monarquia tradicional, en aquest cas). El tradicionalisme

El Correo Catalán va ser un diari fundat a Barcelona el 16 de desembre de 1876 per Manuel Milà de la Roca que durant molts anys fou el portaveu de la direcció regional del Partit Carlista. ARXIU ARB

me és, en aquests nivells de petita escala, la defensa d'un seguit de valors que mantenen aquells factors de seguretat que el liberalisme amenaça. Hi veiem, en la seva anàlisi, el paper que desenvolupa la comunitat local i que és l'element clau de la contrarevolució al País Basc.

Evidentment, aquest és un estudi molt ampli i d'una gran complexitat, ja que té a veure amb els valors, amb la moral, amb un context col·lectiu però molt íntim. Plantejar-nos aquests tipus d'estudi, al 2017, suposa una complexitat afegida que és la de la manca de testimonis que ens expliquin les vivències. Així doncs, els investigadors han de fer una tasca ingent d'indagació documental però, bàsicament, de comprensió de tota una xarxa conceptual molt àmplia i que va més enllà de la lectura de documents històrics. A més a més hem de posar sobre la taula l'element moral del propi investigador. Arribar a aquests nivells de comprensió i empatia ens pot generar un conflicte mo-

ral amb nosaltres mateixos, ja que ens hem de posar totalment dins d'una cultura política antidemocràtica, amb uns valors contrarevolucionaris i profundament integristes.

Si ens plantejàssim fer aquests tipus d'estudi al Berguedà, zona carlina important al segle XIX però que perd pes al XX, seria un estudi difícil, però no impossible. Hauríem de parar atenció a la premsa (catòlica o tradicionalista), a les correspondències, a les biografies, a les dinàmiques electorals; així com també hauríem de parar atenció a l'estudi concret dels personatges que conformen el gruix de la militància tradicionalista, i el seu entorn immediat, susceptible de ser simpatitzant. A més a més, la majoria d'estudis que es refereixen al carlisme català i, sobretot, al Berguedà, posen la lupa en el segle XIX (el més rellevant a nivell bèl·lic i en el qual el Berguedà juga un paper protagonista). Així doncs, ens trobem amb una certa manca d'estudis previs que ens ajudin com a marc conceptual.

Ara bé, si parem atenció a la contingència històrica, què és el que succeeix durant el canvi secular que sigui tant important? Quins nous elements es plantejen i són claus per poder entendre el nou paradigma que ara irromp? Ho podríem resumir en l'aparició de la societat de masses, en la irrupció d'un nou paradigma social que és la massa com a subjecte polític. La creixent politització de les classes populars, l'auge de la industrialització o bé l'eixamplament del sistema d'escolarització són elements que hem de sospesar quan parlem de canvi de paradigma en el panorama social i polític.

Tots aquests canvis són cabdals en tant que suposen el mateix col·lapse de l'estat liberal, del liberalisme com a sistema polític, davant de la seva incapacitat d'integració de tots aquests nous subjectes. Els problemes que se'n derivaran s'arrossegaran fins als anys vint i trenta, on la dicotomia generarà una tensió insuperable a nivell polític i social.

Així doncs, a tombant de segle se'ns planteja una societat com-







plexa, on l'estat liberal comença a defallir, una societat on aquest no ha arrelat de manera plena en tots els sectors socials o espais, ja que posa en qüestió elements que formen part de manera molt directa de la quotidianitat. Es posen en qüestió elements tradicionals d'ordenament social que fan trontollar maneres molt concretes d'entendre el món. La irrupció de la classe treballadora com a nou subjecte polític (que ja no es pot continuar marginant), la creixent demanda de drets polítics i socials, la posició de l'Església respecte a la societat (i la qüestió de l'anticlericalisme) o bé la despoblació creixent de les zones rurals són elements que generen una inestabilitat vital en aquells subjectes que sustentaven la seva visió del món sobre elements de societat tradicional, de comunitat històrica. Tots aquests canvis socials i elements que sorgeixen arran del pas de la modernitat comencen a crear una situació de tesor entre aquests sectors socials que idealitzen una societat tradicional, jeràrquica, on pesen els relacions naturals i morals i la necessària integració de les masses en la vida social i política del moment.

La modernitat suposa la destrucció de tots els seus sistemes morals i comunitaris, la seva manera concreta d'entendre la vida.

Prenguem com a exemple la comarca del Lluçanès, on es viu una dinàmica de despoblació (sobretot de població jove) produïda per l'atracció que té la indústria del Llobregat i que es tradueix en moviments migratoris que

despoblen els nuclis urbans i rurals, sobretot en el període 1900-1930.<sup>3</sup>

Aquests són, doncs, factors que hem de tenir en compte quan parlem de l'amenaça als elements de seguretat, a maneres d'entendre la comunitat. La vida col·lectiva, tradicional, que es veu amenaçada per la modernitat i la industrialització. El 5 de març de 1932, a la publicació d'Acció Popular de les delegacions comarcals de Berga i Solsona s'hi llegeix: «La pagesia d'avui acaba de perdre aquella austeritat de costums i aquells principis d'economia que la constituïen l'estament més cristià i exemplar de la terra».<sup>4</sup>

Per poder comprendre com es teixeix una xarxa tradicionalista a finals del segle XIX i inicis del XX hem d'indagar en dos elements claus. Un és el replantejament que es produeix en el sí del tradicionalisme i que li permet sobreviure al canvi secular. L'altre és la societat concreta sobre la qual el discurs i l'organització tradicionalista recau. Si aquests dos elements no tenen cap espai de contacte, el projecte polític tradicionalista fracassa. Però com no va ser així, hem de parlar atenció al desenvolupament d'aquests dos àmbits.

La pèrdua de legitimitat política de l'estat liberal i la creixent conflictivitat social i política genera un moviment contrari al mateix, però és sobretot el conflicte clerical el que alimenta el moviment tradicionalista. Aquesta situació ja es donava abans del 1868 però és bàsicament des-

**En aquesta publicació berguedana podem veure com pràcticament no hi ha distinció entre ambdós espais polítics. Tradicionalisme i catolicisme compartien, en part, un projecte social.** ARXIU COMARCAL DEL BERGUEDÀ

prés del col·lapse de l'Estat Liberal, amb la revolució Gloriosa de 1868, que l'anticlericalisme pren un paper rellevant. L'augment de les mostres anticlericals durant aquest període, dutes a terme majoritàriament per els sectors de l'esquerra del moment, genera un moviment d'alerta per als sectors tradicionals o carlins, però també entre els sectors més moderats del liberalisme. La por que la religió perdi el paper central que el tradicionalisme preveu que ha de tenir és l'element principal que donarà pas a la creació d'una cultura política clerical clarament antiliberal. El tradicionalisme es repensa en clau religiosa i li dona un altre sentit al seu projecte social i polític. La religió tindrà un paper fonamental en la sociabilitat tradicionalista durant l'impàs del segle XIX al XX i ens donarà una millor panoràmica del tradicionalisme que arriba a la Segona República (on aquests contactes entre ambdós espais polítics s'han intensificat). Aquest gir cap a la intransigència, cap al radicalisme, permet que el tradicionalisme guanyi terreny discursiu en el camp del moderantisme polític. A més a més, l'anticlericalisme posa en perill tot un seguit de creences que aquestes comunitats tradicionals tenen com a pilars

fondamentals de la seva experiència vital (Ugarte 2000).

Aquest gir és interessant en tant que alimenta un tipus de sociabilitat concreta, una sociabilitat que es produeix en els terrenys de l'Església. Ja no és sols el seminari com a espai de formació d'una determinada visió del món (ara molt més radicalitzada), sinó que es produeix una politització en clau tradicionalista de determinats sectors socials provinents de les mobilitzacions catòliques.<sup>5</sup> No podem concebre el tradicionalisme o el catolicisme (neocatolicisme) com a espais delimitats, sinó que els hem de llegir entenent-los com a espais polítics en contacte constant. A més a més, en el món local, on el nombre de militants o simpatitzants és més petit, aquest contacte es produeix de manera normal i natural. Més enllà, doncs, de la qüestió ideològica i conceptual, de la trobada en el camp de les idees i en el camp de les conceptualitzacions ideològiques, hi ha un contacte en el nivell de la sociabilitat, de la construcció d'una estructura social de militància, de resistència col·lectiva.

Això se'n mostra en l'alçament carlí del 1869, on tots aquests factors conflueixen. La revolució Gloriosa de 1868 rep la resposta de tots aquells sectors socials que veuen com una amenaça les demandes de democratització i que viuen amb por el conflicte clerical. L'alçament carlí es produeix a l'estiu de 1869. En aquest alçament, i en l'ambient i la politització que l'acompanyen, ja hi podem veure aquests con-

tactes entre món tradicionalista i món catòlic. Tal i com apunta en Lluís Ferran Toledano,<sup>6</sup> la politització del conflicte, en el nivell local, es fa en clau carlina. L'agitació política i el simbolisme d'aquesta es produeixen en el terreny carlí: boines vermelles utilitzades en públic o bé crits de «Visca Carles VII!» ens mostren el paper del tradicionalisme en aquesta mobilització. Tot i la complexitat d'aquest alçament, ja que hi intervenen molts més factors que no pas el contacte entre carlisme i catolicisme, ens és molt il·lustratiu per posar de relleu el paper de l'escala local en l'entramat de l'alçament i com es teixien les relacions polítiques, però sobretot socials.

El que passarà després de la tercera guerra carlina, el 1876, també ens pot ser molt útil a l'hora d'il·lustrar la rellevància del món local i de les relacions comunitàries establertes, ja que es planteja un escenari molt complex.

La derrota en el camp de batalla el 1876, que va generar una forta crisi dins del moviment tradicionalista, serà el punt i final d'aquest cicle bèl·lic que s'inicia a inicis del segle XIX i que marca, bàsicament, l'ADN del moviment tradicionalista. Tot i que el replantejament estructural i polític ja s'havia produït amb anterioritat (ja es presentaven a les eleccions, per exemple), en l'espai simbòlic i mental la derrota en el camp de batalla i la fi del cicle bèl·lic generen una complexitat que no podem menystenir.

1876 és, no sols la data de la derrota del carlisme en l'espai bèl·lic, sinó que és la victòria de la Restauració; la victòria d'un Estat que es construeix sobre les bases del moderantisme polític, que parteix d'una base conservadora i d'un discurs catòlic que li pren, al tradicionalisme, part del seu espai polític i del seu discurs. D'aquest moment de crisi interna se'n derivarà un replantejament estratègic i tàctic que marcarà profundament el carlisme que reneix ara i que arribarà a 1936, però que ja s'estava gasant prèviament, que portava covant-se des de l'adveniment de la Revolució Gloriosa de 1868.

Les seves armes seran, ara, l'agitació i la premsa. La propaganda i l'activitat pública prendran el centre de l'activitat del partit. Es crearan grans xarxes propagandístiques i de difusió. Veurem la rellevància que prendran ara els aplecs o bé els cafès com a nuclis de sociabilitat, com els cercles tradicionalistes prenen un paper central, ja no sols en el desenvolupament més polític del carlisme, sinó en el mateix espai de les relacions humanes i socials.

El cercle carlí serà, doncs, l'espai central de la vida política i social del tradicionalisme, on recauran les decisions de les diferents direccions del partit i des d'on es portaran a terme les diferents accions polítiques, però també serà l'espai de trobada, de debat, de desenvolupament d'una vida social que sovint va més enllà de la militància. Aquí és on recau la rellevància d'aquest moment, la capacitat de modernització d'un espai polític com el tradicionalisme, que passa per l'enquadrament d'una base social molt complexa en espais que traspassen la militància i que arriben a espais més concrets de la vida quotidiana.

Lenrolament en els espais del carlisme militant va anar en augment i va esdevenir un important espai de sociabilitat a la Catalunya del moment. Un gran nombre de joves van enquadrar-se en les estructures del carlisme, però també les dones.

La rellevància del cercle ve donada per la importància que té que el fet de crear una societat idealitzada, paral·lela a la societat liberal; un espai de seguretat on tots els elements de perill (per ells la laïcització de la societat, l'amenaça de l'esquerra, la pèrdua dels valors intrínsecs a la cristiandat, l'amenaça de la vida comunitària, etc.) queden apartats. El cercle, i tot el que suposa, és l'espai on els elements de seguretat queden intactes. La militància en els cercles carlins, però, era molt minsa (entre 30 i 300 socis<sup>7</sup>).

Més tard, d'aquest nucli se'n derivaran d'altres formes de militància, sempre relacionades de manera directa amb el cercle tra-

dicionalista, com ara l'enquadrament dels joves o de les dones. Però també la creació del Requetès, les milícies paramilitars que es crearan als anys 20, beuen de manera directa d'aquesta organització local i en petit. També hem de mencionar els intents per crear un seguit d'organitzacions sindicals catòliques, on el carlisme juga un paper central en el seu desenvolupament. Aquests sindicats populars, que finalment tenen un recorregut molt petit i que no aconsegueixen agrupar més del 2 % del total d'obres de Barcelona,<sup>8</sup> beuen fonamentalment dels moviments migratoris que portaven sectors rurals, socialment tradicionals, a treballar en les indústries barcelonines. Aquests espais de sociabilitat catòlica, fortament integristes i tradicionalistes, fan que l'adaptació al món urbà sigui més fàcil.

Tots aquests elements que hem anat apuntant són importants perquè durant el primer terç del segle XX permetran que el tradicionalisme sobrevisqui, que visqui en contacte constant amb la seva base militant, amb la realitat a la qual interpella.

Veiem com, al llarg de la seva experiència històrica però sobretot en els moments de crisi o conflicte, el carlisme sobreviu gràcies a una sociabilitat prèvia, a un pòsit de relacions socials i comunitàries que s'alimenta del discurs i de la conceptualització del carlisme, del tradicionalisme. La seva gran capacitat d'adaptació al moment concret fa que sigui capaç de teixir un discurs contrarevolucionari que, bevent dels diferents conflictes que plantegen els segles XIX i XX, recaurà sobre un determinat sector social atemorit pels canvis de la modernitat.

## Referències

- ALBERT PLANES, Josep (1999), *Alpens*, una història del Lluçanès: pagesos, perarers i carlins. Alpens: Ajuntament d'Alpens.
- BLINKHORN, Martín (1979), *Carlismo y contrarevolución en España, 1931-1936*. Barcelona: Crítica.
- CANAL, Jordi (2000) *El carlismo. Dos siglos de contrarevolución en España*. Madrid: Alianza.
- CANAL, Jordi. (1992), «Els militants car-

- lins a la fi del segle XIX. Una aproximació a la seva base social» Dins SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria (dir.), *El carlisme i la seva base social*. Barcelona: Llibres de l'Índex.
- CANAL, Jordi. (2006), *Banderas blancas, boinas rojas. Una historia política del carlismo 1876-1939*. Madrid: Marcial Pons.
- EALHAM, Chris i RICHARDS, Michael (ed.) (2010), *La España fragmentada*. Granada: Comares.
- FERRER, Melchor (1940-1979) *Historia del tradicionalismo español*. Sevilla-Madrid: Editorial católica.
- GOL ROCA, Toni (2004), *La tercera carlinada. La revolta carlista i la tercera guerra civil a Berga i comarca (1872-1876)*. Berga: Edicions de l'Albí.
- MONTAÑA, Daniel i RAFART, Josep (coord.) (2014), *II simposi d'història del carlisme. Estat carlista: tradició i furs (Avià-Berga, 10 maig 2014)*. Avià: Centre d'Estudis d'Avià.
- TOLEDANO, Ferran (2002), *Carlins i catalanisme, la defensa dels furs catalans i de la religió a la darrera carlinada, 1868-1875*. Sant Vicenç de Castellet: Farrell.
- TOLEDANO, Lluís Ferran (2001), *Entre el sermó i el trabuc. El carlisme català contra la revolució setembrina (1868-1872)*. Lleida: Pagès editors.
- UGARTE, Javier (1998), *La nueva Covadonga insurgente. Orígenes sociales y culturales de la sublevación de 1936 en Navarra y en el País Vasco*. Madrid: Biblioteca nueva.
- UGARTE, Javier (2000). «El carlismo hacia los años treinta del siglo XX. Un fenómeno señal», dins *Ayer* (núm. 38) p. 155-183.
- VALLVERDÚ, Robert (2008), *El carlisme català durant la Segona República Espanyola (1931-1936). Anàlisi d'una política estructural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- WINSTON, COLIN M. (1989), *La clase trabajadora y la derecha en España 1900-1936*. Madrid: Càtedra.

## Notes

1. No hem d'oblidar que el Requetès va ser la peça clau, a nivell militar, de l'*Alzamiento Nacional*. La seva gran aportació de milícies (de soldats voluntaris) altament preparades a nivell paramilitar, va ser un dels elements fonamentals en el desenvolupament de l'*Ejército Nacional*.
2. UGARTE 1998.
3. PLANES 1999.
4. *Acció popular, publicació quinzenal portaveu de les delegacions comarcals de Berga i Solsona*. 5 de març de 1932 núm. 1, any 1.
5. TOLEDANO 2001.
6. Ibidem.
7. CANAL 1992.
8. WINSTON 1989.

**Roser Valverde Lojo**  
Historiadora